

Imagini recuperate ale etniei rome

Gabriela BOANGIU

Etnia romă ca „problematică” sau „problematică”? Discursuri academice numeroase, „realități sociale complexe”... O etnie care pendulează uneori între fascinație romantică și indiferență, nu de puține ori dublată încă de atitudini xenofobe.

Cazul particular asupra căruia ne vom opri îl reprezintă „construcția” etniei rome în perioada interbelică, mai precis între anii 1932-1940, și analizarea aspectelor asimilaționiste implicit-subversive, precum și manipularea simbolică a modelului oferit de „trezirea națiunii române”, mai exact imitarea unor aspecte „decorativ-simbolice” ale Unirii Țărilor Române de la jumătatea secolului al XIX-lea.

Am utilizat ca surse bibliografice documente din perioada menționată anterior, referitoare la etnia romă existente în Arhivele Statului la București și Craiova, precum și publicații ale vremii, respectiv două reviste publicate la Craiova ce vizau în principal problematica etniei rome în epoca. Este vorba despre „O rom” – *Organ de îndrumare culturală și de revendicări sociale ale romilor din România* și „Timpul” – *Oficiosul romilor din România*.

Ne vom opri pe scurt, pentru început, asupra conceptului de *națiune* și asupra mecanismului său de construcție imaginar-simbolică. Lucian Boia sublinia „...ființă fragilă, pândită de moarte, împresurată de neant, omul are nevoie mai presus de orice de protecție și de speranță. Toate alcătuirile umane efective sau imaginate, își propun să rezolve cât mai eficient această dublă necesitate”¹... sau să o manipuleze cât mai eficient, am putea adauga. Tot el afirma că „națiunea este un concept cu încărcătură masivă și simbolică (...). Cariera ei începe atunci când vechile cercuri de sociabilitate nu mai fac față complexității noii faze istorice. Ceva trebuia să le ia locul, să li se suprapună, ceva nu gata făcut, ci *construit*, în stare să adune laolaltă și să sudeze segmente sociale disparate, dar chemate să funcționeze împreună”², „națiunea este așadar prin excelență formula de solidaritate și de identitate proprie epocii moderne”³ fiind totodată una dintre „principalele beneficiare ale transferului de sacralitate” căci „ceea ce s-a petrecut, în contextul refluxului credințelor tradiționale, dovedește paradoxal, nu renunțarea omului la idealurile religioase, ci, dimpotrivă, esența fundamental religioasă, indestructibil religioasă, a spiritului uman”⁴. Așadar națiunea înmagazinează un imaginar religios opacizat prin manipulări laice, construind un substitut prin solidaritatea declarată programatic, fragmentărilor sociale caracteristice modernității, totodată fundamentând un mecanism instituțional – statul modern.

Aspecte particulare apar în ceea ce privește preluarea în discursurile programatice din perioada interbelică de către anumite nuclee asociative ale etniei rome

¹ Lucian Boia, *Două secole de mitologie națională*, București, Editura Humanitas, 2005, p. 8.

² *Ibidem*, p. 11.

³ *Ibidem*, p. 11.

⁴ *Ibidem*, p. 9-10

a unor elemente imaginativ-simbolice specifice construcției naționale a populației majoritare. Ne aflăm în fața unui fenomen special, a unei mixturi de raporturi și raportări succesive între majoritari și minoritari, relații de putere care se exercită subversiv, care permit stagnări sau asimilări sub masca unor schimbări legitime.

La începutul anilor '30 au loc inițiative asociative ce vizau îmbunătățirea situației etniei rrome. Astfel, în aprilie 1933, Calinic I. Popp Șerboianu pune bazele „Asociației Generale a Țiganilor din România”, elaborând un *Apel către toți țiganii din România*⁵. Programul asociației este structurat pe două secțiuni, una vizează activități culturale („aparitia unei gazete”, „o universitate populară, țigănească”, „înființarea de biblioteci și muzee școlare, cum și unul național”, „publicarea de cărți pentru luminarea minților, în ceea ce privește apărarea sănătății, a bunului trai, istoria neamului țigănesc”, „conferințe educative, muzică, strângerea cântecelor noastre bătrânești și tot felul de povestiri; școli de dans pentru jocurile noastre”, „înființarea de burse în țară și străinătate pentru elevii merituoși”, „înființarea de tot felul de ateliere pentru meseriile potrivite firii neamului nostru și bazare în toată țara pentru desfacerea diverselor produse” etc.), iar cealaltă viza diverse aspecte sociale („asistență medicală gratuită pentru bolnavi”, „înființarea de cantine populare”, „organizarea în bresle a tuturor categoriilor de muncitori și recunoașterea lor ca meseriași, cu drepturi corespunzătoare, la Casa generală a Asigurărilor Sociale”)⁶. Este evidentă dorința de a sublinia implicarea asociației în schimbarea a ceea ce s-ar putea numi „imaginea” etniei rrome, astfel este menționată „înființarea de Tribunale județene și a unei Curți Supreme de judecată pentru rezolvarea chestiunilor [morale] privitoare la cununii, divorț, înmormântări și tot felul de infracțiuni ce ar necinsti neamul nostru și care vor fi judecate [prin diferite metode de corecție] de Sfatul bătrânilor în frunte cu vătafii respectivi și potrivit tradiției noastre”⁷. De asemenea, în *Apel* este menționat și faptul că „Femeile fac parte, de drept, din Asociație și vor fi folosite în toate operele culturale și de asistență socială. Cele cu știință de carte au aceleași drepturi ca și bărbații și vor putea fi admise și în Sfatul Bătrânilor, după normele ce se vor stabili”⁸. Referitor la participarea la viața politică se menționa: „Politica este cu desăvârșire interzisă pentru membrii Asociației și nu vor face decât politica intereselor noastre, indicată de Comitetul Suprem al Asociației”⁹. Această apolitizare declarativ-programatică specifică și altor asociații ale rromilor din acea perioadă va lăsa totuși spațiu suficient unor manipulări politice evidente, pe care le vom analiza pe parcurs.

Un personaj pe cât de pitoresc, pe atât de important pentru fenomenul asociativ al etniei rrome în perioada interbelică este G.A. Lăzărescu-Lăzurică, zis uneori și Lăzărică. Inițial unul din principalii lideri ai Asociației Generale a Țiganilor din

⁵ Arh. St. București, Direcția Generală a Poliției, dos. 34/ 1922-1938, f.32 *apud* Lucian Năstasă, Andrea Varga (ed.), *Mărturii etnoculturale, mărturii documentare – Țiganii din România (1919-1944)*, Colecția Diversitate etnoculturală în România, Centrul pentru diversitate etnoculturală, Cluj, 2001, p. 15.

⁶ Arh. St. București, Direcția Generală a Poliției, dos. 34/1922-1938 *apud* Lucian Năstasă, Andrea Varga (ed.), *Mărturii etnoculturale, mărturii documentare – Țiganii din România (1919-1944)*, Colecția Diversitate etnoculturală în România, Centrul pentru diversitate etnoculturală, Cluj, 2001, p. 98.

⁷ Lucian Năstasă, Andrea Varga (ed.), *Mărturii etnoculturale, mărturii documentare – Țiganii din România (1919-1944)*, Colecția Diversitate etnoculturală în România, Centrul pentru diversitate etnoculturală, Cluj, 2001, p. 27

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

România, G. A. Lăzărescu-Lăzurică, rom de origine va înființa în luna septembrie 1933 „Uniunea Generală a Romilor din România”, în urma unor conflicte avute cu Calinic I. Popp Șerboianu. Deși documentele atestă organizarea primului Congres al rromilor din România, statutul legal al Uniunii Generale a Romilor din România deschide anumite discuții¹⁰.

Un nou nucleu asociativ se naște la 29 mai 1934, când G.A. Lăzărescu-Lăzurică este nevoit să demisioneze, fiind înlocuit de Gh. Niculescu. Numeroase conflicte vor apărea între cei doi, presa vremii înregistrând discursuri contradictorii ce nu de puține ori apelează la manipulări evidente. Uniunea Generală a Romilor din România devine Asociația Uniunii generale a Romilor din România fiind înregistrată juridic în noiembrie 1934.

O activitate oarecum independentă și vădit orientată către diverse manipulări electorale, a întreprins Aurel T. Manolescu, directorul periodicului „Timpul” tipărit la Craiova. Articolele publicate în acest periodic reflectă volatilitatea „atașamentelor” sale, un balans între susținerea fie a Uniunii Generale a Romilor din România al cărui reprezentant era G.A. Lazărescu-Lăzurică, fie a Asociației Uniunii generale a Romilor din România, al cărei președinte era Gh. Niculescu. Aurel T. Manolescu anunțase în periodicul „Timpul” nr. 67 și 68 din 20 octombrie 1937, organizarea la Craiova a unui congres al rromilor, ce urma să aibă loc la 8 noiembrie 1937. Gh. Niculescu, președintele Asociației Uniunii generale a Romilor din România, scrie o scrisoare datată 4 noiembrie 1937, Ministrului de Interne, cerându-i să dispună interzicerea congresului. Niculescu atașează cererii un proces verbal în care consilierii ai Asociației Uniunii generale a Romilor din România, regionala Oltenia, filiala Craiova menționau că Aurel T. Manolescu nu făcea parte din asociația menționată anterior „și nu a avut niciodată nici un fel de autorizație, fie verbală, fie scrisă de a reprezenta interesele [asociației] (...) sau a [o] atașa de vreun partid politic”¹¹. Congresul a fost într-adevăr interzis conform unui document al Inspectoratului Regional de poliție din data de 6 noiembrie 1937¹².

În spațiul editorial al periodicului „Timpul”, în numărul din 10 iunie 1934, este menționată ideea Bibliotecii *O Róm* și a unei prime apariții, *Ghilea Romane*, culegere de cântece țigănești realizată de C. S. Nicolăescu-Plopșor în comunitatea de rromi ursari din Gubaueca (județul Dolj). De asemenea, în articol este menționat și susținătorul acestei idei, Marin I. Simion, președintele romilor din Regionala Craiova, președinte recunoscut de Asociația Uniunii generale a Romilor din România, așa cum reiese din unele articole publicate în același an, 1934, în periodicul „O Róm” – *organ de îndrumare și de revendicări sociale ale romilor din România*. Trebuie menționat faptul că pe aceeași pagină în care este elogiată prima apariție a Bibliotecii *O Róm*, se află, de asemenea, un anunț privind participarea lui C.S. Nicolăescu-Plopșor la alegerile pentru

¹⁰ Arh. St. București, Prefectura Poliției Capitalei, dos. 123/1933, f. 71; v. și „*O Róm – organ de îndrumare culturală și de revendicări sociale ale romilor din România*”, anul I, nr. 2, octombrie 1934, p. 3.

¹¹ Arh. Statului București, Prefectura Poliției capitalei, dos. 123/1933, f. 191,193 *apud* Lucian Năstasă, Andrea Varga (ed.), *Mărturii etnoculturale, mărturii documentare – Țiganii din România (1919-1944)*, Colecția Diversitate etnoculturală în România, Centrul pentru diversitate etnoculturală, Cluj, 2001, p. 239.

¹² Arh. St. București, Direcția generală a Poliției, dos. 34/1922-1938, f.194 *apud* Lucian Năstasă, Andrea Varga (ed.), *Mărturii etnoculturale, mărturii documentare – Țiganii din România (1919-1944)*, Colecția Diversitate etnoculturală în România, Centrul pentru diversitate etnoculturală, Cluj, 2001, p. 239.

consiliul județean Dolj¹³. Iată o mixtură socială, în care, paradoxal, politicul devine vizibil tacit.

C. S. Nicolăescu-Plopșor a publicat câteva lucrări ce cuprind material cules în cadrul comunităților de romei din Craiova și împrejurimi, din unele sate din Județul Dolj: „Paramise romane” (Povești țigănești, 1934), „D-ale țiganilor” (colecția *A fost odată*), „Ghilea romane” (Cântece țigănești, 1934, colecția *O rom*), dar care trebuie abordate cu multă atenție, datorită „prelucrărilor de autor”. Trebuie menționate și însemnările sale: *Țiganii*, în revista „Oltenia”, *Faraon*, în revista „Suflet Oltenesc”, pentru a menționa orientativ doar câteva din lucrările sale referitoare la cultura etniei rome. Nu putem trece peste tenta unui entuziasm romantic tardiv, care vorbește totuși despre mecanismele de construire și de raportare la identitatea romă din acea epocă.

În numărul 2 al revistei „O Róm”¹⁴, C. S. Nicolăescu-Plopșor semnează un articol în care promovează ideea unei Case a Romilor, „un muzeu în care să se strângă și să se păstreze totul ce este demn de păstrat pentru istoria și viața Romilor din România. În Biblioteca acestei case a Romilor, trebuiesc colecționate toate documentele privitoare la trecutul lor, cum sunt de pildă: actele de vânzare a robilor Romi, legiuirile făcute de domnia țării pentru ei, precum și toate studiile istorice, literare și filologice tipărite în țară și în străinătate cu privire la aceasta. În secțiunea etnografică se vor colecționa și expune spre a fi văzute de vizitatori, tot ceea ce privește traiul Romilor, costumele și lucrurile eșite din mâna meșteșugarilor romei: fierari, ursari, ciurari, căldărari etc... în această casă va trebui să existe o mare arhivă muzicală. Toate cântecele țigănești să fie înregistrate la fonograf și depuse aci pentru studii. Nu mai vorbesc despre arhiva de folklor în care se vor colecționa toate cântecile, poveștile, credințele și superstițiile Romilor. Pe temeiul acestora să se elaboreze o mare enciclopedie ilustrată a Romilor în care să poată găsi oricine tot ceiace privește interesanta și impresionanta problemă a Romilor care trebuiesc cunoscuți din toate punctele de vedere: antropologic, istoric, etnografic, folcloristic și filologic”¹⁵. Dincolo de decupajul esențialist pe care îl face și de formarea sa de arheolog, care îi justifică într-un fel abordarea ușor rigidă față de fenomenele vii de cultură ale etniei rome, acest îndemn e o reflectare a atitudinii din acea perioadă față de problematica romeilor, între avânt romantic și încercări de patrimonializare. Oricum, aceste formulări ale unei tradiții care se „reinventează” nu pot evita ambiguitățile, sau cum formulează Nicholas Brown: “it is well known that attempts to produce a «theory of the tradition», rather than reconstructing an autonomous heritage, tend to construct tradition according to the more or less commonly held norms of one critical movement or another”¹⁶. Tot el subliniază dialectica dintre „colonizat” și „colonialist”, dintre colonialism și postcolonialism, o schemă de analiză care permite extinderea posibilităților de interpretare și a „dinamicii contradictorii” dintre minoritari și majoritari, plasându-ne în sfera „logicii dinamice a

¹³ „Timpul”, anul IV, nr. din 10 iunie 1934, p. 4. Sub titlul „politice” figurează următorul anunț: „La alegerile pentru consiliul județean Dolj, ce au loc la 17 iunie, în fruntea listei No 2 a Partidului Național Liberal de sub șefia d-lui Gh. Brătianu CU SEMNUL III (TREI LINII) candidează d-l C.S. Nicolăescu-Plopșor, redactorul bibliotecii țigănești *O Róm*”.

¹⁴ „O Róm” – *organ de îndrumare culturală și de revendicări sociale ale romilor din România*, anul I, nr. 2, octombrie 1934, p. 1.

¹⁵ *Ibidem*, p. 1.

¹⁶ Nicholas Brown, *Utopian Generations: The Political Horizon of the Twentieth-Century Literature*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2005, p. 3.

contradictoriului” a lui Ștefan Lupașcu. El considera că „în fața unui fapt oarecare trebuie căutat care este faptul antagonic pe care îl potențializează prin actualizarea sa, după cum trebuie căutat gradul de actualizare și de potențializare a unuia în raport cu celălalt”¹⁷.

Același număr al revistei „O Róm”, permite un arc peste timp deschizând posibilitățile unor comparații și interpretări fecunde privind o paralelă între inițiativele asociative, publicațiile, congresele Romilor din perioada interbelică și perioada construcțiilor naționale și naționaliste românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, continuată și la începutul secolului următor. Astfel, ideea de unitate, solidaritate – esențială construirii națiunii apare inevitabil și în discursurile liderilor rome din perioada interbelică: „Nu-i oraș, nu-i județ, în care să nu se constate, în rândurile poporului Rom mișcări care tind spre unirea lor, prin creieri de asociații, măbind astfel numărul luptătorilor, pentru egalizarea fiilor săi, din punct de vedere social, moral, intelectual, cu restul cetățenilor acestei țări”¹⁸ sau „Prin această unire, conștiința care părea amorțită în sufletul fiecărui rom, își va găsi făgașul adevărat, strâns într-un gând și într-un suflet (...) și datorită fiecăruia dintre acei care pot încuraja această faptă este să ajute acest început de conștiință, care nu se poate manifesta decât ca o putere nouă în statul nostru, ci nu ca o minoritate”¹⁹.

O problemă interesantă este reprezentată de invocarea unei „unități” a idealurilor neamurilor „înfrățite”, cel rome și cel românesc, și implicit maniera în care drepturi de proprietate sunt derivate din aceasta. Astfel, într-un articol din același număr al periodicului „O Róm” se menționa: „Neamul Romilor este atât de identificat cu aspirațiile și nădejile acestui popor cu care s’a înfrățit, încât în războiul cel mare pentru unitatea românilor, jertfele lui de sânge au fost prea numeroase, ca la sfârșit, la împrăștiere, să rămână atât cei cari s’au întors biruitori cât și orfanii celor căzuți sub pulberea de gloanțe străine, fără o brazdă de pământ”²⁰.

Este interesant de analizat această perspectivă discursivă în epocă și care îi sunt consecințele asimilaționist-ambigue care decurg de aici. Căci de la „înfrățire” la asimilare distanța se poate micșora într-un ritm extrem de rapid. În articolul *Semnificația unui congres*, N. St. Ionescu prezintă Congresul de la Sibiu la care „Romii călări, îmbrăcați în costumele mândre ale Ardealului, și-au făcut apariția în oraș, conștienți de misiunea ce îndeplineau, luând parte la primul congres al poporului Rom (...) Femeile rome erau deasemenea îmbrăcate în costumele naționale, ale diferitelor județe din Ardeal, ceia-ce dovedea până la evidență că nimic nu desparte poporul rom de credința și sentimentele poporului român”²¹. Nu numai că este evident mecanismul recunoașterii Celuilalt printr-o grilă de acceptare – „pat al lui Procust”, lentilă de vizibilitate a majorității, dar perspectiva este asimilată și manipulată chiar de rome printr-o autoreferențialitate contaminată de această manieră distorsionată de

¹⁷ Lupașcu, Ștefan, *Logica dinamică a contradictoriului*, București, Editura Politică – Idei Contemporane, 1982.

¹⁸ „O Róm” – *organ de îndrumare culturală și de revendicări sociale ale romilor din România*”, anul I, nr. 2, octombrie 1934, p. 2, articolul *Semnificația unui congres*, semnat de N. St. Ionescu.

¹⁹ „O Róm” – *organ de îndrumare culturală și de revendicări sociale ale romilor din România*”, anul I, nr. 2, octombrie 1934, p. 1, articolul *Suntem la datorie*, semnat de M. I. Simion.

²⁰ *Ibidem*

²¹ „O Róm” – *organ de îndrumare culturală și de revendicări sociale ale romilor din România*”, anul I, nr. 2, octombrie 1934, p. 2, articolul *Semnificația unui congres*, semnat de N. St. Ionescu.

recunoaștere-asimilaționistă. Așdar Celălalt este acceptat prin prisma propriei identități, prin (dis)abilitatea de a-l recunoaște pe Celălalt doar prin pattern-urile propriei culturi, cel mai adesea tradiționale, căci astfel impactul discursiv este mult mai mare datorită presupusei apropieri cât mai autentice de originile „bunului sălbatic”. Această perspectivă esențialistă în relaționarea cu Celălalt s-a insinuat solidificându-se fără conștientizarea pericolului asimilării. De asemenea, ideea autonomiei culturii, locul de „retragere” și recunoaștere a identității rome, fundament al unor prejudecăți și raportări unilaterale („talentul muzical înăscut al țiganilor”, de exemplu) reprezintă un alt mecanism cu duble implicații atât culturale, cât mai ales politice.

Între rațional-instituțional și imaginar-simbolic oscilează inițiativele asociative ale etniei rome în perioada interbelică, fie în ceea ce privește statutul lor juridic și conflictele iscate în presă, dar și utilizarea alternativ-echivalentă a sintagmelor „președinte activ al asociației romilor” și „voevod al țiganilor”.

În loc de concluzii, putem redeschide problematica etniei rome într-un orizont metaforic oferit de eseul lui Jean-Luc Nancy, *L'intrus*. Aparent nici o legătură nu poate fi stabilită între cele două problematice. Nancy prezintă propria experiență a transplantului de inimă, șocul psihologic, fiziologic, social, cultural care decurge de aici. Conștientizarea bolii, a unui organ bolnav, dar de a cărui prezență, funcționare, nu fusese niciodată deplin conștient îl plasează în orizontul unei „aventuri metafizice”, dar și al unei „performanțe tehnice”: “A strangeness reveals itself «at the heart» of what is most familiar – but familiar says too little: a strangeness at the heart of what never used to signal itself as ‘heart’. Until now it was foreign by virtue of its being insensible, not even present. But now it falters, and this very strangeness refers me back to myself: ‘I am, because I am ill. (...) But what is done for is this other, my heart. Henceforth intruding, it must be extruded’²².

Această Re-cunoaștere prin intermediul bolii, această metaforă și toate implicațiile pe care ea le incumbă oferă terenul unor reflecții fecunde asupra problematicii etniei rome și a unor reprezentări preelaborate referitoare la ea. Acest joc al construcțiilor identitare problematizează continuu polaritatea identitate-alteritate. Căci ceea ce este bolnav trebuie eliminat, dar pentru că funcția sa este vitală, este necesar transplantul unui organ nou, care, la rândul lui întâlnește obstacole. Noul organ trebuie acceptat de corp, care îl respinge, drept ceva strain, problema ADN-ului și a unei permanente intruziuni ce se multiplică: “The possibility of rejection establishes a strangeness that is two –fold: on the one hand, the foreignness of the grafted heart, which the host body identifies and attacks inasmuch as it is foreign; and, on the other, the foreignness of the state that the medical regimen produces in the host body, to protect the graft against rejection. The treatments given to the one who has received the grafted organ lower his immunity so that his body will better tolerate the foreign element. Medical practice thus renders the grafter a stranger to himself: stranger, that is, to his immune system’s identity – which is something like his physiological signature. But becoming stranger to myself does not reconcile me with the *intrus*. Rather, it would seem that a general law of intrusion is exhibited: there has never been only one. As soon

²² Jean – Luc Nancy, *L'intrus*, Michigan State University Press, 2002, p.2.

as intrusion occurs, it multiplies, making itself known through its continually renewed internal differences.”²³

Finalul eseului aduce Omul față în față cu sine însuși: “The *intrus* is no other than me, my self; none other than man himself. No other than the one, the same, always identical to itself and yet that is never done altering itself. At the same time sharp and spent, stripped bare and over equipped, intruding upon the world and upon itself: a disquieting upsurge of the stranger, *conatus* of an infinite excrecence.”²⁴

Pe o axă a ideilor preconcepute, etnia rromă a pendulat nu de puține ori între o acceptare doar prin lentila unor stereotipii pozitive și respingere drept „etnie periculoasă”, drept o boală care afectează sănătatea sistemului social, care amenință și care a trezit ideea expulzării, a „extirpării” pe perioada celui de-al doilea război mondial. Ce este interesant e faptul că feroarea asociativă din anii 1930-1940 se stinge treptat, exact în momentul în care „problema” etniei rrome era abordată politic într-o manieră care ar fi necesitat o poziție clar formulată din partea liderilor rromi.

Retrieved Images of the Roma People

The article outlines the discursive ‘construction’ of Roma identity during the interwar period of time as by some associations that were active at that moment in Romania. We focused especially on the archive documents between the years 1932 and 1940. As bibliographical references there were also used two journals from this period – “O róm!” and “Timpul”, both of them published in Craiova. The journals offered the occasion to articulate many information already offered by the historical documents. They also helped for connecting social events of that moment and the socio-cultural representations regarding Roma identity, especially the auto-referenced ones in the larger historical context. Discursive mechanisms of symbolic construction of Roma identity are analyzed, highlighting its particularities and their relations with the image of Romanian majority as it appeared in that time period.

*Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor”, Craiova
România*

²³ *Ibidem*, p.8.

²⁴ *Ibidem*, p. 13.

